

Kołodziejczyk, Arkadiusz

Nowe Podlasiana : przegląd wydawnictw historycznych za lata 1994-1997

Rocznik Mazowiecki 10, 203-214

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Arkadiusz Kołodziejczyk

Nowe Podlasiana. Przegląd wydawnictw historycznych za lata 1994-1997*

Podsumowując dorobek historiografii Podlasia za lata 1992-1993, już na wstępie podkreśliłem, iż „mimo postępującej komercjalizacji kultury i coraz większych trudności ze znalezieniem sponsorów, obserwujemy znaczne ożywienie regionalnego ruchu historycznego”¹. Dowodem tego były liczne wydawnictwa, sesje naukowe i popularnonaukowe, odczyty, wieczory autorskie, organizowane w tym czasie w Białej Podlaskiej, Siedlcach i innych miastach południowego Podlasia. Ożywienie badań regionalnych i wzmożony ruch wydawniczy trwa nadal. W ciągu ostatnich trzech lat ukazało się kilkadziesiąt znaczących publikacji książkowych oraz liczne artykuły dotyczące tematyki podlaskiej, rozsiane po periodykach naukowych i pracach zbiorowych. Nie wszystkie z nich można zaliczyć do w pełni udanych, jednak wypełnionych zostało wiele tzw. „białych plam” i ewidentnych luk w historiografii Podlasia.

Niewątpliwie na czoło wysuwają się osiągnięcia wydawnicze i działalność naukowo-badawcza Instytutu Historii Wyższej Szkoły Rolniczo-Pedagogicznej w Siedlcach. Instytut jest wydawcą bądź współwydawcą szeregu publikacji historycznych, z których większość poświęcona została tematyce podlaskiej. Wypada wspomnieć o „Szkiecach Podlaskich”, wydawanych wspólnie z powstałym w 1993 r. Siedleckim Towarzystwem Naukowym. Dotychczas ukazały się dwa numery „Szkieców Podlaskich” — 4 i 5 (poprzednie trzy numery wydała stacja Mazowieckiego Ośrodka Badań Naukowych w Siedlcach), zawierających w przeważającej mierze artykuły dotyczące historii Podlasia². Instytut opubliko-

¹ Por. A. Kołodziejczyk, *Przegląd wydawnictw historycznych za lata 1992-1993*, „Szkiece Podlaskie”, 1994, z. 4, s. 106.

² Zeszyt 4 (Siedlce 1994) zawiera m.in. następujące rozprawy i artykuły: H. Mierzwiński, *Udział 34 pułku piechoty w wojnie 1919 roku*; L. Wyszczelski, *Znad Wieprza na Podlasie* (dotyczy ofensywy polskiej w sierpniu 1920 r.); T. Sawicki, *Działania wojenne na Podlasiu latem 1944 roku*; E. Pawłowski, *Jednostki wojska Polski Lubelskiej formowane na Ziemi Siedleckiej w 1944 roku*; L. Kowalski, *Z Podlasia na Berlin*. W zeszycie 5 (Siedlce 1996) zamieszczono następujące Podlasiana: W. Więch-Tchórzewska, *Herb miasta Siedlce*; J. Klewek, *Historia więzienia w Siedlcach w latach 1844-1915* [przysłałby się dalszy ciąg — A. K.]; A. Kołodziejczyk, *Z dziejów*

*Przegląd wydawnictw pomija Białostocką, skupiając się na dwóch województwach — białkopodlaskim i siedleckim. Zob. A. Kołodziejczyk, *Przegląd wydawnictw historycznych za lata 1992-1993*, „Szkiece Podlaskie” 1994, z. 4, s. 106-111; idem, *Nowe Podlasiana*, „Nowe Książki”, 1994, nr 4, s. 28-29.

wał również dwa tomy „Zeszytów Naukowych” mieszczących rozprawy, studia, artykuły i recenzje³. Natomiast jako wydawnictwo uczelniane ukazał się dwutomowy wybór źródeł *Represje NKWD wobec żołnierzy podziemnego Państwa Polskiego w latach 1944-1945*. Wydawnictwo opracowali Franciszek Gryciuk i Piotr Matusak⁴. Spośród 615 opublikowanych dokumentów, około 1/4 związana jest bezpośrednio z Podlasiem bądź okręgiem lubelskim i podokręgiem wschodnim obszaru warszawskiego Armii Krajowej.

Najważniejszą pozycję wydawniczą stanowią jednak wydawnictwa monograficzne i materiały konferencji organizowanych przez Instytut. Serię rozpoczęła praca zbiorowa *Podlasiacy w Katyniu* stanowiąca pokłosie sesji naukowej zorganizowanej w 55-rocznicę zbrodni katyńskiej wspólnie z Siedleckim Towarzystwem Naukowym i Ludowym Towarzystwem Naukowo-Kulturalnym. Jej efektem były referaty i komunikaty opublikowane w omawianym wydawnictwie oraz lista Podlasiaków — więźniów obozów w Kozielsku, Ostaszkowie i Starobielsku⁵.

Następnym wydawnictwem poświęconym w całości tematyce podlaskiej jest *Rok 1939 na Podlasiu* — materiały sesji przeprowadzonej 17 XI 1994 r. przy współudziale Oddziału Wojewódzkiego Civitas Christiana w Siedlach. W trakcie sesji wygłoszono 6 referatów, opublikowanych na łamach wydawnictwa pod tym tytułem⁶.

Kolejną publikacją nawiązującą w całości do problematyki dziejów Podlasia jest *Podlasie Południowe w czasie II wojny światowej* — materiały konferencji zorganizowanej przez IH WSR-P w dniu 18 XI 1995 r. Zamieszczone w publikacji materiały dotyczą głównych wydarzeń wojennych na obszarze dwóch województw: białkopodlaskiego i siedleckiego. Na wydarzenia te składały się działania regularnych sił zbrojnych w 1939 i 1944 r., działalność głównych organizacji zbrojnych — ZWZ-AK, BCh, NSZ oraz cywilnego ruchu oporu (tajne

węgrowskiej szkoły księży komunistów 1711-1833; F. Gryciuk, *Stronnictwo Demokratyczne w Siedleckiem w latach 1945-1948*; A. Charczuk, *Garnizony podlaskie w II Rzeczypospolitej*; J. Izdebski, *Z walk Dywizji Podlaskiej w lutym 1919 r.*; W. Charczuk, *Początki kształtowania się obrazu narodowego w Siedleckiem*; J. Cygan, *Beniamin Szymański, kapucyn, biskup podlaski*. Zob. rec. zeszytu 4 „Szkieł Podlaskich” w „Roczniku Białkopodlaskim”, t. III, 1995, s. 301-302 (autor J. Cygan).

³ „Zeszyty Naukowe” Wyższej Szkoły Rolniczo-Pedagogicznej (dalej: WSR-P Siedlce), seria Nauki Humanistyczne — Historia, Siedlce 1994, z. 1, Siedlce 1996, z. 2.

⁴ F. Gryciuk, P. Matusak, *Represje NKWD wobec żołnierzy podziemnego Państwa Polskiego w latach 1944-1945. Wybór źródeł*, t. I, ss. 397, t. II, ss. 233, Siedlce 1995.

⁵ *Podlasiacy w Katyniu*, pod red. P. Matusaka, Siedlce 1996, ss. 99. Zawiera m.in.: E. Pawłowski, *Polscy jeńcy wojenni w ZSRR w świetle międzynarodowego prawa wojennego*; P. Matusak, *Wywiad Armii Krajowej o zbrodni katyńskiej*; T. Boruta, *Podlasiacy w obozach Kozielsk, Ostaszków i Starobielsk*; M. Bednarzak-Libera, *Siedlczanie w Katyniu*; J. Pawlak, *Lotnicy polscy zamordowani, zaginieni i zmarli w ZSRR (IX 1939 - IX 1942)*; J. Zielińska, *Zbrodnia katyńska w powojennej prasie podlaskiej*; J. Garbaczewski, *Działalność „Rodziny Katyńskiej” w Siedlach*; T. Boruta, J. Garbaczewski, *Lista Podlasiaków — więźniów obozów w Kozielsku, Ostaszkowie i Starobielsku*.

⁶ *Rok 1939 na Podlasiu*, pod red. E. Jasińskiego i H. Mierzwińskiego, Siedlce 1996, ss. 144. Zawiera: P. Matusak, *Geneza i przebieg wojny obronnej Polski w 1939 roku*; E. Kospath-Pawłowski, *Wielkie bitwy września 1939 roku*; J. Geresz, *Działania wojenne na Podlasiu we wrześniu 1939 roku*; H. Mierzwiński, *SGO „Polésie” w bitwie pod Serokomlą 2-5 października 1939 roku*; J. Kulligowski, *Zarządy miejskie na Podlasiu południowo-wschodnim i Mazowszu wschodnim w pierwszych miesiącach okupacji niemieckiej*; L. Rzeszutek, *Wojna obronna Polski w 1939 roku w historiografii powojennej*. W aneksach J. Garbaczewski przedstawił obsadę oficerską 22 PP w wojnie 1939 r. i listę poległych żołnierzy tegoż pułku.

nauczane, duszpasterstwo) ukazane na tle eksterminacyjnej polityki okupanta i ciężkich warunków życia mieszkańców Podlasia. Całość tomu uzupełniają aneksy przedstawiające wykazy żołnierzy — Podlasiaków, poległych bądź pomordowanych w czasie II wojny światowej⁷.

Z innych pozycji należy wymienić *Rozprawy i studia z dziejów Tatarów litewsko-polskich i islamu w Polsce w XVII-XX wieku*, autorstwa A. Kołodziejczyka. Część III tej publikacji poświęcona jest w całości dziejom osadnictwa tatarskiego w dawnej ekonomii brzeskiej pod Białą Radziwiłłowską (dziś — Podlaską), zapoczątkowanego nadaniami ziemskimi króla Jana III Sobieskiego powracającym na polską służbę Tatarom-Lipkom. Tatarzy przetrwali pod Białą do I wojny światowej, posiadali swój meczet w Studziance (spalony w 1915 r.) i cmentarze — mizary w Lebedziewie, Małaszewiczach i Studziance⁸.

Kilka artykułów „podlaskich” zawiera także praca zbiorowa stanowiąca pokłosie konferencji naukowej na temat działalności oświatowej ruchu ludowego⁹. W druku znajduje się kilka dalszych pozycji: *Szkice z dziejów prasy podlaskiej* A. Kołodziejczyka, *Powstanie listopadowe na Podlasiu* pod red. Janusza Wojtasika oraz *Kościół rzymskokatolicki na Podlasiu* pod red. Władysława Ważniewskiego. Prace te ukazały się w końcu 1997 r.

Oczekiwaną z wielkim zainteresowaniem monografię Siedlec opublikowano w 1996 r. jako wspólne wydawnictwo IH WSR-P i Siedleckiego Towarzystwa Naukowego¹⁰. Pięknie wydany i bogato ilustrowany tom o dużym formacie (A-4), przyciąga natychmiast uwagę czytelnika. Uważna lektura skłania jednak do ostrożnych refleksji. Opracowana przez zespół autorski pod redakcją E. Kospath-Pawłowskiego monografia okazała się przedsięwzięciem przygotowanym w wielkim pośpiechu, zawierającym sporo błędów wynikających z braku uważnej korekty, ale także zbyt dużo błędów merytorycznych. Co gorsza — autorzy nie wykorzystali całego szeregu podstawowych źródeł archiwalnych i drukowanych, pominieli też wiele istotnych opracowań. Monografia wymaga korekt i uzupełnień.

Pozostając przy problematyce siedleckiej, należy wspomnieć o dwóch ważnych i udanych publikacjach dotyczących dziejów miasta: książce U. Głowackiej-Maksymiuk poświęconej historii i patronom siedleckich ulic¹¹, stanowiącej cenne kompendium biograficzno-historyczne oraz bogato ilustrowanej pracy B. Mitury — *Siedlce na dawnej pocztówce*¹².

⁷ *Podlasie w czasie II wojny światowej*, pod red. W. Ważniewskiego, Siedlce 1997, ss. 196.

⁸ A. Kołodziejczyk, *Rozprawy i studia z dziejów Tatarów litewsko-polskich i islamu w Polsce w XVII-XX wieku*. Przedmowa H. Mierzwińskiego, Siedlce 1997, ss. 220; cz. III — *Tatarzy na Południowym Podlasiu* zawiera następujące artykuły: *Tatarzy regionu białkopodlaskiego w XVII-XX w.*; *Przyczynek do historii Tatarów białskich — Księga Matżeństwa, Urodzin i Zgonów gminy mahometańskiej w Studziance ze zbiorów Archiwum Państwowego w Lublinie*; *Tatarskie cmentarze w Lebedziewie i Studziance*. *Dwa XIX-wieczne testamenty tatarskie z Podlasia*.

⁹ *Działalność oświatowa ruchu ludowego*, pod red. A. Kołodziejczyka, Siedlce 1996, ss. 150; m.in. artykuły: A. Kołodziejczyk, *Działalność oświatowa ruchu ludowego na Południowym Podlasiu (do 1944 r.)*; T. Boruta, *Czesław Wyczech — ludowy działacz oświatowy*; P. Popiel, Franciszek Duczek — *działacz oświatowy powiatu siedleckiego*.

¹⁰ *Siedlce 1448-1995. 450-lecie nadania praw miejskich*, pod red. E. Kospath-Pawłowskiego, wyd. I — jubileuszowe, Siedlce 1996, ss. 340.

¹¹ U. Głowacka-Maksymiuk, *Ulice Siedlec. Historia, patroni, zabytki*, Siedlce 1997, ss. 171, fot.

¹² B. Mitura, *Siedlce na dawnej pocztówce*, Siedleckie Towarzystwo Samorządowe, Siedlce 1996, s. 87, fot.

Niezwykle cenną pozycją dla historyków — profesjonalistów i miłośników historii stanowią spisy urzędników podlaskich obejmujące okres XIV-XVIII w., opublikowane przez Bibliotekę Kórnicką¹³. Spisy przedstawiają urzędników ziemskich — chorążych, cześników, łowczych, mieczników, pisarzy, podczaszych, podkomorzych, podsędków, podstolich, sędziów, skarbników, starostów, stolników i wojskich ziemi bielskiej, drohickiej, mielnickiej oraz województwa podlaskiego (1513-1795), starostów brańskich i wojewodów podlaskich.

Na rynku księgarskim w 1996 r. ukazała się ciekawa pozycja A. Tłomackiego, poświęcona dziejom kodeńskiej linii Sapiehów¹⁴. Książka dostarcza nie tylko informacji biograficznych o jednym z najznakomitszych rodów magnackich w dawnej Rzeczypospolitej. Wzbogaca także w sposób istotny naszą wiedzę o dziejach miasta Kodeń i dobrach kodeńskich w okresie staropolskim. Została oparta na szerokiej kwerendzie archiwalnej i bibliotecznej, zawiera skrócony słownik biograficzny, tablice genealogiczne, bibliografię, indeks osobowy, a uzupełnia ją 58 reprodukcji fotograficznych.

Z dużym zainteresowaniem spotkała się również monografia J. Kazimierskiego *Miasta i miasteczka na Podlasiu (1808-1914)*¹⁵. Recenzenci pracy wytknęli autorowi sporo potknięć (np. niewłaściwe ujęcie cesur chronologicznych 1808?-1914? — raczej 1815-1915 — okres Królestwa Polskiego i zaboru rosyjskiego) i brak dokładnej korekty, jednak w konkluzji pada stwierdzenie: „W sumie mimo krytycznych uwag odnoszących się do strony merytorycznej i metodologicznej, otrzymujemy pierwszą szerszą próbę ujęcia monograficznego dziejów miast i miasteczek na Podlasiu w okresie nowożytnym. W przyszłości praca ta powinna stać się punktem wyjścia szczegółowych, pojedynczych ujęć monograficznych poszczególnych ośrodków miejskich na Podlasiu”¹⁶. Autor monografii przebadał łącznie dzieje 58 podlaskich miast pod względem historycznym, prawnym, demograficznym, urbanistycznym, społeczno-gospodarczym i statystycznym, co przydaje pracy wartości merytorycznych i syntetyzujących. Negatywną stroną stanowi powódź liczb, które przytłaczają czytelnika.

Z monografii miast podlaskich opublikowanych w ostatnich latach w pierwszej kolejności należy wymienić prace dotyczące Międzyrzecza Podlaskiego i Stoczka Łukowskiego. Międzyrzec Podlaski, chlubiący się publikacją „Rocznika Międzyrzecznego” — organu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w tym mieście (t. XXIII-XXIV, 1991-1992) oraz licznymi wydawnictwami regionalnymi, nie miał dotychczas swojej monografii. Jej autor — Józef Geresz, znany podlaski regionalista, wykorzystał zbiory 7 archiwów, 58 pozycji źródłowych i wspomnieniowych, a także 177 opracowań, opisując dzieje miasta i okolic od czasów prehi-

¹³ *Urzędnicy podlascy XIV-XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Dubas-Urwanowicz, W. Jarmolik, M. Kulecki, J. Urwanowicz (seria — *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII-XVIII wieku. Spisy*, pod red. A. Gąsiorowskiego, t. VIII — Podlasie), Kórnik 1994, ss. 200.

¹⁴ A. Tłomacki, *Sapiehowie. Linia kodeńska*, Warszawa 1996, ss. 330, il., tablice genealogiczne. Por. rec. „Podlaski Kwartalnik Kulturowy”, 1996, nr 4, s. 76-78 (T. Demidowicz).

¹⁵ J. Kazimierski, *Miasta i miasteczka na Podlasiu (1808-1914). Zabudowa, ludność, gospodarka*, Warszawa 1994, ss. 312, tab., mapy, il.

¹⁶ „Rocznik Białkopodlaski”, 1995, t. III, s. 316 (T. Demidowicz). Por. „Szkice Podlaskie”, 1996, z. 5, s. 125-129 (D. Grzegorzczuk).

storycznych po 1994 r.¹⁷. Monografię uzupełniają liczne ilustracje oraz 4 plany Międzyrzecza. Całość robi wrażenie solidnie opracowanej rozprawy, opartej o bogatą bazę źródłową. Drobne potknięcia warsztatowe nie podważają w żaden sposób pozytywnej opinii o książce.

Monografia Stoczka Łukowskiego obejmuje okres od 1241 r., tj. od pierwszej wzmianki w aktach parafialnych, po 1996 r. W układzie chronologicznym porządkuje fakty dotyczące historii miasta i okolic, udziału miejscowego społeczeństwa w walkach o wyzwolenie narodowe w XIX-XX w., kultury materialnej, oświaty i szkolnictwa¹⁸. Bogato ilustrowana publikacja powstała z okazji 450-lecia nadania praw miejskich. Mimo pominięcia przez autorów wielu źródeł i opracowań, książka spełnia swoją rolę popularyzatorską, chociaż w przyszłości należałoby pomyśleć o naukowej monografii miasta i jego regionu. Warto wspomnieć, że w 1993 r. ukazał się także reprint książki o Łukowie J. S. Majewskiego z 1930 r.¹⁹

Niesłabnym zainteresowaniem badaczy i popularyzatorów historii cieszą się nadal powstania narodowe na Podlasiu. Jako pierwszą należy tu wymienić biografię księdza S. Brzóska, kapelana i generała wojsk powstańczych, ostatniego dowódcy powstania styczniowego, straconego 23 V 1865 r. na rynku w Sokołowie²⁰. W źródłowej biografii jej autor — Tadeusz Krawczak — uporządkował materiał dotyczący życia i działalności tego bohatera Podlasia, zweryfikował liczne błędy dotychczasowej historiografii, wypełnił wiele luk w życiorysie Brzóska i dziejach powstania styczniowego. Książka, wydana w pięknej szacie graficznej w serii „Boje Polskie” (t. 5), została dedykowana kapelanowi Żołnierzowi Niepodległości, ojcu dr. Eustachemu Rakoczemu, przeorowi klasztoru oo paulinów w Leśnej Podlaskiej, gdzie przechowywane są m.in. nieliczne pamiątki po ks. Brzósce (płat ze sztandaru, szabla).

Drugą biografię księdza Brzóska opublikował z okazji 130-rocznicy jego śmierci Eugeniusz Niebelski. W źródłowej rozprawie starał się w obiektywny sposób odtworzyć szczegóły życia i wyrosłej z niego legendy bohaterskiego księdza, nie kryjąc przy tym swego emocjonalnego zaangażowania po stronie człowieka, który „z krzyżem i pałaszem stanął na Ojczyzny zew”²¹.

W tej samej serii „Bojów Polskich” (t. 6) ukazała się z dwuletnim opóźnieniem bogato ilustrowana monografia bitwy pod Węgrowem, stoczonej 3 II 1863 r. Autorzy — A. Kołodziejczyk i T. Swat — przedstawili w popularnej formie jedną z najbardziej zaciętych i krwawych spośród ponad tysiąca dwustu bitew i potyczek powstania styczniowego, uzupełniając jej obraz legendą

¹⁷ J. Geresz, *Międzyrzec Podlaski. Dzieje miasta i okolic*, Biała Podlaska-Międzyrzec Podlaski 1995, ss. 426, il., 4 plany.

¹⁸ A. Budzyński, J. Filipczuk, *Stoczek Łukowski — z dziejów miasta*, Stoczek Łukowski 1996, ss. 222, il., mapy.

¹⁹ J. S. Majewski, *Łuków — miasto powiatowe w województwie lubelskim*, Łuków 1930, reprint w 760-lecie Łukowa — 1993.

²⁰ T. Krawczak, *Ksiądz generał Stanisław Brzóska. Kapelan i dowódca*, Pruszków-Sokołów Podlaski 1995, ss. 88 (seria *Boje polskie*, t. 5). Por. rec. „Szkieł Podlaskie” 1996, z. 5, s. 136-139 (A. Kołodziejczyk); „Przeгляд Humanistyczny” 1996, nr 1, s. 239-242 (A. Kołodziejczyk).

²¹ E. Niebelski, „*Na Bóg żywy, bracia, nie zasypiajmy sprawy*”. *Rzecz o ks. Stanisławie Brzósce (1834-1865)*, Lublin 1995, ss. 194, fot.

szarzy kosynierów spod „węgrowskich Termopil”, losami pamiętek po bitwie i jej obrazem w literaturze i źródłach²².

Powstaniu 1863-1864 r. została poświęcona także praca zbiorowa *Powstanie styczniowe na południowym Podlasiu*, wydana nakładem Towarzystwa Miłośników Ziemi Węgrowskiej i Mazowieckiego Ośrodka Badań Naukowych w 1994 r.²³ W 130 rocznicę stracenia ks. Brzóska i jego współtowarzysza walki Franciszka Wilczyńskiego ukazała się również jednodniówka pamiątkowa wydana w Sokołowie²⁴.

Nadal nie może znaleźć wydawcy źródłowa rozprawa doktorska J. Warmińskiego — *Powstanie listopadowe w województwie podlaskim*, zasługująca ze wszech miar na ogłoszenie drukiem w całości (Biblioteka Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego). Ukazały się natomiast popularne, bogato ilustrowane monografie bitew pod Stoczkiem i Iganiami (seria „Boje polskie”, t. 3 i 7), autorstwa Z. Gnata-Wieteski²⁵. W przygotowaniu znajduje się publikacja o bitwie pod Liwem w 1831 r. A. Kołodziejczyka, w tej samej serii wydawniczej. Wcześniej dwa artykuły monograficzne poświęcił bitwie pod Liwem młody historyk z Olsztyna — Tomasz Strzeżek²⁶.

Niezmiennym zainteresowaniem historyków profesjonalnych i regionalistów cieszy się nadal historia ruchu oporu w latach II wojny światowej. W pierwszej kolejności należy tu wymienić monografię niedawno zmarłego, wielce zasłużonego badacza dziejów Podlasia — Jerzego Sroki, poświęconą 9 Podlaskiej Dywizji Piechoty AK. J. Sroka — żołnierz AK-ROAK-WiN zawarł w swej publikacji wyniki długoletnich kwerend i poszukiwań. Stanowić ona miała pierwszy z trzech tomów poświęconych historii ZWZ-AK na południowym Podlasiu. Następne dwa tomy znajdowały się w fazie opracowywania²⁷. Śmierć autora w 1996 r. stawia kontynuację prac o AK pod znakiem zapytania.

Monografia J. Sroki jest niewątpliwie pozycją pionierską. O jej walorach świadczy przebogata podstawa źródłowa, składająca się m.in. z ogromnej liczby relacji wykorzystanych zgodnie z rygorami krytyki historycznej oraz licznych źródeł, w tym materiałów z delegatury UOP w Lublinie. Pomimo kilkunastu potknięć merytorycznych, kilku łamigłówek geograficznych i braku map,

²² A. Kołodziejczyk, T. Swat, *Węgrów 1863*, Pruszków 1995 (właśc. 1997), ss. 48 (seria „Boje polskie”, t. 6).

²³ *Powstanie styczniowe na Południowym Podlasiu*, pod red. A. Kołodziejczyka, Węgrów-Warszawa 1994, ss. 156. Zawiera: J. Skowronek, *Miejsce roku 1863 w dziejach powstań narodowych i historii regionalnej*; T. Swat, *Bitwa pod Węgrowem 3 lutego 1863 roku na tle innych bitew powstania styczniowego*; A. Kołodziejczyk, *Władysław Rawicz — naczelnik cywilny województwa podlaskiego*; J. Kazimierski, *Udział duchowieństwa rzymskokatolickiego i grekokatolickiego Podlasia w powstaniu styczniowym (1862-1865)*; E. Rakoczy, *Paulini leśniarscy wobec powstania*; T. Krawczak, *Działalność powstańcza księdza generała Stanisława Brzóska*; T. Swat, *Mogiły, miejsca straceń i pamiątki powstania styczniowego na południowym Podlasiu*.

²⁴ *W pamięci naszej... W 130 rocznicę stracenia ks. St. Brzóska i Fr. Wilczyńskiego*, Sokołów Podlaski 1995, ss. 38.

²⁵ Z. Gnat-Wieteska, *Stoczek 1831*, Pruszków 1995, ss. 52, plany, fot. (seria „Boje polskie”, t. 3); idem, *Iganie 1831*, Pruszków 1997, ss. 39, plany, fot. („Boje polskie”, t. 7).

²⁶ T. Strzeżek, *Działanie korpusu gen. Umińskiego nad Narwią i jego udział w polskiej ofensywie na szosie brzeskiej w marcu i kwietniu 1831 r.*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, t. XXXV, 1993; idem, *Polska ofensywa wiosenna w powstaniu listopadowym — bitwy pod Liwem*, „Biuletyn Naukowy ART w Olsztynie”, 1994, nr 2(14).

²⁷ J. Sroka, *9 Podlaska Dywizja Piechoty Armii Krajowej*, Biała Podlaska 1995, ss. 365, fot. Następny tom miał nosić tytuł: Inspektorat Rejonowy „Północ” (Biała Podlaska) w Lubelskim Okręgu ZWZ-AK 1939-1944.

monografia jest najpoważniejszą pozycją dotyczącą dziejów ZWZ-AK na południowym Podlasiu.

Z pomniejszych prac poświęconych AK należy wymienić: monografię ośrodka ZWZ-AK w Siedlcach J. Pawlaka²⁸; bogato ilustrowany katalog wystawy o Armii Krajowej, czynnej w Muzeum Okręgowym w Siedlcach w okresie od 20 VIII 1994 do 30 VII 1995 r., przygotowany przez Sławomira Kordaczuka²⁹ oraz wspomnienia żołnierza AK obwodu Węgrów — Kazimierza Karlsbada „Radka”³⁰. Wiele nowych szczegółów na temat ruchu oporu przeciw władzom komunistycznym w pierwszych latach powojennych przynosi publikacja *Zrzeszenie Wolność i Niezawisłość 2 września 1945 — 28 listopada 1947. Okręg Lublin. Materiały posesyjne* (Biała Podlaska 1994). Warto także zasygnalizować ukazanie się cennej, pionierskiej pracy W. Chojnackiego *Bibliografia polskich publikacji podziemnych wydanych pod rządami komunistycznymi w latach 1939-1941 i 1944-1953*³¹. Zawiera ona około dwudziestu pozycji — czasopism i druków ulotnych wydawanych na południowym Podlasiu w latach 1944-1947 przez podziemie poakowskie i WiN, zupełnie nieznanych dotychczasowej historiografii³².

W 1994 r. ukazała się część II pracy W. Piekarskiego *Obwód Armii Krajowej Sokółów Podlaski — Sęp, Proso*³³. Wydawnictwo obejmuje okres 1944-1945 r., nawiązuje do akcji „Burza”, a następnie omawia działalność Obwodowego Patrolu Żandarmerii po wkroczeniu Armii Czerwonej.

Doczekała się także monografii, chociaż bardzo pobieżnej, 9 Dywizja Piechoty stacjonująca w okresie międzywojennym na Podlasiu, do której tradycji nawiązuje utworzona w 1994 r. w Siedlcach 9 Podlaska Brygada Zmechanizowana im. gen. broni Władysława Sikorskiego³⁴. Jerzy Garbaczewski opublikował broszurę przedstawiającą kawalerów Orderu Virtuti Militari z siedleckiego 22 PP za wojnę 1918-1920 r.³⁵

Na uwagę zasługuje także wydawnictwo źródłowe *Z dalekiego Polesia. Dokumenty Samodzielnej grupy Operacyjnej „Polesie” 18 IX – 6 X 1939*, opracowane przez T. Krawczaka³⁶. Wprawdzie część dokumentów była już publikowana,

²⁸ J. Pawlak, *Nie walczyli dla sławy i krzyży. Ośrodek I ZWZ-AK Siedlce „Sówka” 1939-1944*, Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, Warszawa 1996, ss. 155.

²⁹ S. Kordaczuk, *Spod znaku orła. Armia Krajowa*. Katalog drugiej z cyklu wystawy o dziejach oręża i walk o wolność na Podlasiu, Muzeum Okręgowe, Siedlce 1996, s. 147, fot.

³⁰ K. Karlsbad „Radek”, *Dwieście kartek wyrwanych z młodości*, wydanie rocznicowe, b. m. w. 1994, s. 246.

³¹ W. Chojnacki, *Bibliografia polskich publikacji podziemnych wydanych pod rządami komunistycznymi w latach 1939-1941 i 1944-1953*. *Czasopisma, druki zwarte, druki ulotne*, przygotowali do druku W. Chojnacki jun. i M. Jastrzębski, Warszawa 1996.

³² Zob. artykuł A. Kołodziejczyka, *Wydawnictwa podziemne na południowym Podlasiu pod okupacją sowiecką 1944-1945*. *Węgorowskie „Wiadomości Polskie” — listopad-grudzień 1944* [w:] idem, *Szkice z dziejów prasy podlaskiej*, Siedlce 1997.

³³ W. Piekarski, *Obwód Armii Krajowej Sokółów Podlaski — Sęp, Proso 1944-1945*. *Obwodowy Patrol Żandarmerii*, Warszawa 1994, ss. 226, fot.; idem, *Obwód Armii Krajowej Sokółów Podlaski — Sęp, Proso 1939-1944*, Warszawa 1991, ss. 213, fot.

³⁴ E. Kospath-Pawłowski (i in.), *9 dywizja Piechoty w dziejach oręża polskiego*, Pruszków 1995, ss. 168, fot.

³⁵ J. Garbaczewski, *Kawalerowie Orderu Virtuti Militari Siedleckiego 22 pułku piechoty za wojnę 1918-1920 r.*, Siedlce 1995, ss. 58.

³⁶ *Z dalekiego Polesia. Dokumenty Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Polesie”*, oprac. i wstęp T. Krawczak, Warszawa 1996, ss. 160, fot.

a do wydawnictwa wkrađło się nieco błędów, jednak wzbogaca ono wiedzę na temat działań grupy gen. Franciszka Kleeberga na Podlasiu na przełomie września i października 1939 r., zakończonych bitwą pod Kockiem.

Najpowaźniejszym wydawnictwem dotyczącym dziejów Kościoła i wyznań religijnych na Podlasiu jest zaplanowana na 11 tomów seria „Unici podlascy”. Pomysłodawcą i redaktorem serii był tragicznie zmarły w 1996 r. profesor Jerzy Skowronek. Jako pierwsza pozycja serii ukazał się tom (nr 5) wspomnień w opracowaniu T. Krawczaka, zawierający cztery pamiętniki unitów oraz wspomnienia ks. Antoniego Kotyłły — wikariusza parafii Mordy i popa z Białej — Nikołaja Liwczaka³⁷. W 1996 r., z okazji beatyfikacji męczenników unickich z Podlasia, ukazał się tom 1 — *Martyrologia unitów podlaskich w świetle najnowszych badań naukowych*. Tom zawiera 14 rozpraw i artykułów³⁸. W przygotowaniu znajdują się dwa dalsze tomy — pamiętniki misjonarzy w opracowaniu T. Krawczaka i reedycja pracy księdza J. Pruszkowskiego — *Martyrologium czyli Męczeństwo Unii Sw. na Podlasiu* (ostatnie wyd. Woodbridge 1983).

W związku z toczącym się procesem beatyfikacyjnym w 1995 r. w Rzymie ukazał się monumentalny tom (w języku łacińskim) w serii dokumentów beatyfikacyjnych (nr 1062), przedstawiający dzieje oporu i męczeństwa unitów podlaskich³⁹. W tymże roku opublikowano dwie dalsze prace poświęcone męczeństwu unii na Podlasiu: autorstwa księdza K. Matwiejuka i pracę zbiorową pod redakcją księdza M. Z. Stepulaka⁴⁰.

W 1996 r. przypadła 400-rocznica unii brzeskiej, w wyniku której znaczna część hierarchii prawosławnej przyjęła zwierzchność Stolicy Apostolskiej i narodził się Kościół greckokatolicki, inaczej zwany unickim. W związku z rocznicą ukazało się kilkanaście opracowań autorskich i prac zbiorowych poświęconych unii. Dzieje unii na Podlasiu zajmują w tych pracach poczesne miejsce⁴¹. Warto wspomnieć także o monografii księdza J. Kania na temat unickiego seminarium w Chełmie w latach 1759-1833⁴².

³⁷ „Zanim wróciła Polska”. *Martyrologium ludności unickiej na Podlasiu w latach 1866-1905 w świetle wspomnień, wybór i oprac. T. Krawczak*. „Unici podlascy”, t. 5, Warszawa 1994, ss. 264.

³⁸ *Martyrologia unitów podlaskich w świetle najnowszych badań naukowych*, „Unici podlascy”, t. 1, Siedlce 1996, ss. 354, fot. Zawiera m.in.: T. Krawczak, *Likwidacja Unii w Królestwie Polskim. Wydarzenia w Drelowie i Pratulinie w styczniu 1874 r.*; J. Skowronek, *Prześladowania unitów podlaskich w kontekście europejskim*; G. Welik, *Formy represji stosowane wobec unitów na Podlasiu*; U. Głowacka-Maksymiuk, *Rola carskiej administracji i wojska w likwidacji Unii na Podlasiu*; G. Welik, *Nieruchomości Kościoła greckokatolickiego na Podlasiu w drugiej połowie XIX w. + aneks (spis cerkwi unickich)*; K. Maksymiuk, *Opieka duchowieństwa katolickiego nad unitami podlaskimi w latach 1875-1905*.

³⁹ *Positio Super Martyrio. Siedlcan seu Podlachien. Beatificationis seu declarationis martyris. Servorum dei Vincentii Lewoniuk et XII Sociorum. In odium fidei, uti fertur, die 24 ianuarii 1874. In pago Pratulin e dioecesi Siedlcensi interfectorum*, Roma 1995.

⁴⁰ K. Matwiejuk, *Pratulin — narodziny dla nieba Sług Bożych Wincentego Lewoniuka i XII towarzyszy*, Warszawa-Siedlce 1995, ss. 182, fot.; *Męczennicy Podlasia w świetle współczesnej nauki*, pod red. M. Z. Stepulaka, Siedlce 1995 ss. 298.

⁴¹ M. in. *Unia Brzeska, geneza, dzieje i konsekwencje w kulturze narodów słowiańskich*, pod red. R. Łuźnego, F. Ziejki i A. Kępińskiego, Kraków 1994, ss. 558; R. Soszyński, *400-lecie Unii Brzeskiej 1566-1996*, Michalinetum, Marki-Struga k. Warszawy 1996, ss. 232; H. Dylągowa, *Dzieje Unii Brzeskiej*, Warszawa-Olsztyn 1996, ss. 228; M. Hajduk, *Unia Brzeska 1596*, Białystok 1995.

⁴² J. Kania, *Unickie seminarium diecezjalne w Chełmie w latach 1759-1833*, KUL, Lublin 1993, s. 360.

Godną uwagi jest też publikacja K. Mazura *Kościół i związki wyznaniowe w Siedleckim. Historia, doktryna, współczesność*. Autor omówił w kolejności: Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny, Kościół Ewangelicko-Augsburski, Adwentystów Dnia Siódmego, Świadców Jehowy, Zielonoświątkowy, Rzymskokatolicki, Mariawityzm i Kościół Boży. Całość oparł o bogatą literaturę przedmiotu⁴³.

W wydawanej przez Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu w Warszawie serii „Zabytkowe cmentarze i mogiły w Polsce” ukazał się tomik poświęcony województwu białkopodlaskiemu. Opracowany przez wojewódzkiego konserwatora zabytków Janusza Maraśkiewicza katalog zawiera jednak sporo błędów merytorycznych i potknięć. Wydaje się, że został przygotowany w zbyt-nim pośpiechu⁴⁴. Należy oczekiwać na podobne opracowanie dotyczące województwa siedleckiego.

Kilkunastoma publikacjami udokumentowały swoją przeszłość i terażniejszość szkoły, biblioteki i straż pożarne. Z okazji 50-lecia Liceum Ogólnokształcącego im. Batalionów Chłopskich w Adamowie ukazała się w 1994 r. uroczysta jednodniówka⁴⁵. W 1995 r. 50-lecie obchodziły również Liceum Ogólnokształcące im. Władysława Orkana w Sadownem i Liceum Ogólnokształcące im. Marii Sadowiczowej w Łochowie. Powyższe wydawnictwa zawierają zarysy dziejów, wspomnienia, listy nauczycieli i absolwentów, fotografie⁴⁶. Natomiast Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza w Węgrowie w 1993 r. obchodziło swoje 75-lecie. Z tego powodu ukazało się opracowanie rocznicowe J. Mielnicza⁴⁷, oparte na archiwaliach szkolnych i opracowaniach, zawierające rys historyczny, listy pracowników i absolwentów.

1 IV 1996 r. 50-lecie działalności obchodziła Miejska Biblioteka Publiczna im. K. I. Gałczyńskiego w Sokołowie. Z okazji jubileuszu Sokołowski Ośrodek Kultury wydał jednodniówkę K. Remiszewskiej. Na jej treść składa się zarys historii biblioteki, prezentacja księgozbioru i kierunków działalności kulturalno-wychowawczej oraz fotografie. W 1996 r. zbiory biblioteki liczyły ponad 61 tys. woluminów⁴⁸.

Od wielu lat aktywnie dokumentuje swoją działalność i przeszłość środowisko strażackie. Z okazji 100-lecia Ochotniczej Straży Pożarnej w Łukowie ukazało się w 1994 r. opracowanie R. Grafika⁴⁹. Zbigniew Todorski opublikował *Zarys dziejów Ochotniczej Straży Pożarnej w Kotuniu 1918-1995*⁵⁰. Minimalny na-

⁴³ K. Mazur, *Kościół i związki wyznaniowe w Siedleckim. Historia, doktryna, współczesność*, Siedlce 1996, ss. 147. Zob. także *Katalog duchowieństwa i parafii Diecezji Siedleckiej*, Siedlce 1993.

⁴⁴ *Województwo białkopodlaskie, „Zabytkowe cmentarze i mogiły w Polsce”*. Na podstawie kart cmentarzy i wizji terenowych oprac. J. Maraśkiewicz, Warszawa 1995, ss. 112, 28 fot. Zob. rec. „Rocznik Białkopodlaski”, t. IV, 1997 (A. Kołodziejczyk).

⁴⁵ *Gimnazjum, Liceum Ogólnokształcące im. Batalionów Chłopskich 1944-1994*, Lublin 1994.

⁴⁶ *1945-1995. 50-lecie Liceum Ogólnokształcącego im. W. Orkana w Sadownem*, oprac. Z. Górąj, E. Herman, A. Stankiewicz, b. r. i m. w. (Sadowne 1996), ss. 63, fot.; S. Kociński, *50 lat Liceum Ogólnokształcącego im. Marii Sadowiczowej w Łochowie*, Łochów 1995, ss. 67, fot.

⁴⁷ J. Mielniczek, *Szkoła. 75-lecie Liceum Ogólnokształcącego w Węgrowie*, Węgrów 1994, ss. 103, fot.

⁴⁸ *Pół wieku Miejskiej Biblioteki Publicznej im. K. I. Gałczyńskiego w Sokołowie Podlaskim*, tekst K. Remiszewskiej, zdj. H. Rosochacki, Sokołów 1996, ss. 41, fot.

⁴⁹ R. Grafik, *100 lat Ochotniczej Straży Pożarnej w Łukowie*, Łuków 1994.

⁵⁰ Z. Todorski, *Zarys dziejów Ochotniczej Straży Pożarnej w Kotuniu 1918-1995*, Kotuń 1995, ss. 100.

kład — 150 egzemplarzy i marna szata graficzna podważają jednak rzetelny wysiłek badawczy autora — zasłużonego strażaka i kustosa muzeum strażackiego w tej miejscowości. Z okazji 20-lecia Jednostki Ratowniczo-Gaśniczej Państwowej Straży Pożarnej w Węgrowie, w 1996 r., ukazała się jednodniówka ilustrowana A. Kołodziejczyka i I. Królika⁵¹. Publikacja zawiera rys dziejów OSP w Węgrowie od 1898 r. i historię zawodowej straży pożarnej w tym mieście, reprodukcje dokumentów oraz fotografie. Na 100-lecie swego istnienia ilustrowaną publikację rocznicową przygotowali również strażacy z Parysowa⁵².

Z okazji 120-lecia istnienia bogato ilustrowaną jednodniówkę opublikowała Siedlecka Straż Pożarna. Opracowali ją A. Celiński i S. Trochimiak — komendant i zastępca komendanta rejonu PSP w Siedlcach. Publikacja zawiera rys historyczny i reprodukcje kilkudziesięciu — szkoda, że nie podpisanych — fotografii⁵³.

Na uwagę zasługuje jeszcze kilka publikacji. Z. Wolski opracował kalendarium wydarzeń w Łukowie i na Ziemi Łukowskiej za lata 1233-1944⁵⁴. Mimo sporej liczby potknięć publikacja ta jest cennym przyczynkiem do dziejów regionu. Ukazało się również kalendarium 300-letnich dziejów Terespoła⁵⁵. Bardzo ciekawie prezentuje się prekursorskie, choć też nie pozbawione słabszych stron, wydawnictwo F. Olesiejuka — *Monografia wsi Drelów*⁵⁶, wyróżniająca się czytelnością druku, pięknie przedstawionym herbem na okładce, cennymi fotografiami, bogatą bazą źródłową.

Kilka artykułów dotyczących dziejów Podlasia zostało opublikowanych w *Księdze Pamiątkowej Profesora Józefa Ryszarda Szaflika* — współtwórcy Instytutu Historii WSR-P w Siedlcach i redaktora licznych wydawnictw — w tym „Prac Archiwalno-Konserwatorskich na Terenie Województwa Siedleckiego”⁵⁷ (zob. odrębne omówienie w tym tomie).

Należy zasygnalizować jeszcze kilka wydawnictw. B. Białokozowicz opracował biografię Mikołaja Janczuka (1859-1921), urodzonego w Kornicy na Podlasiu, wybitnego rosyjskiego uczonego, etnografa i językoznawcy, dyrektora Muzeum Etnograficznego w Moskwie⁵⁸. Wspomnienia dotyczące Podlasia wzbogaciły się o *Dziennik z lat 1889-1895 Marii z Łubieńskich Górskiej, właścicielki majątku Kolano*⁵⁹. T. Chrościelewski w literackiej formie przedstawił związki

⁵¹ XX-lecie. Zawodowa Straż Pożarna. Jednostka Ratowniczo-Gaśnicza Państwowej Straży Pożarnej 1976-1996, Węgrów 10 sierpnia 1996, s. 24.

⁵² A. Lech, S. Sławiński, *Z dziejów Ochotniczej Straży Pożarnej Parysowa 1897-1997*, Parysów 1997.

⁵³ *120 lat Straży Pożarnej w Siedlcach 1877-1997*, oprac. A. Celiński, S. Trochimiak, wyd. I — jubileuszowe z okazji 120-lecia Siedleckiej Straży Pożarnej, Siedlce 1997, ss. 48.

⁵⁴ Z. Wolski, *Łuków i Ziemia Łukowska. Kalendarium 1233-1994*, Łuków 1996, ss. 243.

⁵⁵ J. Tarasiuk, *W 300-lecie nadania praw miejskich. Kalendarium dziejów*, Terespol 1997, ss. 82, fot., mapy.

⁵⁶ F. Olesiejuk, *Monografia wsi Drelów*, Lublin 1996, ss. 174, 39 il. Por. rec. „Podlaski Kwartalnik Kulturalny”, 1996, nr 4, s. 73-75 (T. Demidowicz).

⁵⁷ *Wieś — chłop — ruch ludowy — państwo. Księga Pamiątkowa Profesora Józefa Ryszarda Szaflika*, pod. red. A. Kołodziejczyka, Warszawa 1996, ss. 360. Zawiera m.in.: G. Welik, *Miejsce Łukowa i Ziemi Łukowskiej w podziałach administracyjnych kraju XIII-XX w.*; U. Głowacka-Maksymiuk, *Wieś siedlecka w okresie rewolucji 1905-1907*; A. Kopruckowniak, *Przejawy aktywności politycznej w guberni siedleckiej w świetle danych policyjnych (1902-1912)*; J. Odziemkowski, *Krakusi Podlascy (1937-1939)*.

⁵⁸ B. Białokozowicz, *Mikołaj Janczuk 1859-1921. Podlaskie skrzyżowanie tradycji słowiańskich*, Olsztyn 1996.

⁵⁹ M. z Łubieńskich Górską, *Gdybym mniej kochała. Dziennik z lat 1889-1895*, oprac. M. Gamdyk-Kluźniak, Warszawa 1996, ss. 240, fot.

z Mińskiem Mazowieckim dwóch generałów: Franciszka Dzierżykraj-Morawskiego i Józefa Hallera⁶⁰.

Powyższe publikacje nie wyczerpują tematyki dziejów Podlasia. Należy wspomnieć o co najmniej kilkudziesięciu artykułach, rozprawach i przyczynkach rozsianych po czasopismach naukowych, pracach zbiorowych, słownikach biograficznych — J. Cabaja, A. Czapskiej, J. Geresza, J. Kazimierskiego, A. Kołodziejczyka, H. Mierzwińskiego, R. Postka, U. Głowackiej-Maksymiuk, J. Kuligowskiego, T. Demidowicza, J. Flisińskiego, J. Cygana, W. Więch-Tchórzewskiej, G. Welika i wielu, wielu innych autorów⁶¹.

Na zakończenie kilka słów o czasopismach historycznych. O „Szkicach Podlaskich” już wspomniano. Nakładem Archiwum Państwowego w Siedlcach ukazały się nr 8 (Siedlce 1993) i 9 (1995) „Prac Archiwalno-Konserwatorskich na terenie Województwa Siedleckiego”, zawierające sporo ciekawych rozpraw i artykułów. W przygotowaniu znajduje się nr 10, poświęcony dziejom Siedlec⁶².

Wysokim poziomem merytorycznym i szatą graficzną wyróżniają się kolejne tomy „Rocznika Białkopodlaskiego” — II (1994) i III (1995). Należy podkreślić, iż połączenie problematyki historycznej z pracami na temat zdrowotności, sportu i rekreacji nie doprowadziło do obniżenia rangi naukowej „Rocznika...”. W tomie II opublikowano szereg interesujących opracowań⁶³, zaś tom III za-

⁶⁰ T. Chrościelewski, *Dwa opowiadania*, Mińsk Mazowiecki 1997, ss. 97.

⁶¹ Np. J. Cabaj, *Postawy ludności Chełmszczyzny i Podlasia wobec kwestii przynależności państwowej tych ziem (1912-1918)*, „Kwartalnik Historyczny”, 1992, nr 4; idem, *Geneza i pierwszy rok działalności Towarzystwa Straży Kresowej w Chełmszczyźnie i na Podlasiu*, „Dzieje Najnowsze”, 1995, nr 4; idem, *Ośrodki polskiego życia narodowego w Chełmszczyźnie i na Podlasiu w latach I wojny światowej*, „Kwartalnik Historyczny”, 1996, nr 4; A. Czapska, *Węgrów i Liwiec [w:] Miasto tyłem do rzeki, materiały sesji naukowej, Warszawa 22-23 czerwca 1995*, pod red. B. Wierzbickiej, Warszawa 1996; A. Kołodziejczyk, *Adam Chądzyński. Z dziejów narodowego ruchu robotniczego (urodzony w Górkach-Grubakach pod Korytnicą)*, „Dzieje Najnowsze”, 1994, nr 1; idem, *Pożar Węgrowa w 1859 roku*, „Muzealny Rocznik Pożarniczy”, t. 4, Mysłowice 1994; idem, *Bohater Podlasia — Władysław Rawicz (1832-1863)*, „Niepodległość i Pamięć” 1995, nr 2; idem, *Serwiński Andrzej 1772?-1842*, PSB, t. XXXVI, z. 150 (właściciel Cieleśnicy); idem, *Sawczuk Kajetan 1895-1917*, ibidem, t. XXXV, z. 145 (poeta ludowy i działacz niepodległościowy); J. Kazimierski, *Źródła archiwalne do badań nad dziejami Mazowsza i Podlasia (XII-XX w.) [w:] Mazowsze i Podlasie w badaniach historycznych*, pod. red. B. Dymka, Warszawa-Płock 1994.

⁶² Nr 8 zawiera: M. Dauksza, *Dzieje Łaskarzewa (1418-1975)*; W. Więch-Tchórzewska, *Z dziejów Katuszyna*; J. Kazimierski, *Walka unitów o zachowanie wiary i polskości na Podlasiu (1836-1905)*; K. Maksymiuk, *Druki ulotne kierowane do unitów na Podlasiu*, z Archiwum Państwowego w Siedlcach (1903-1905); G. Welik, *Działalność ziemian na wsi podlaskiej (1864-1914)*; P. L. Maksymiuk, *Socjalistyczne oraz narodowe organizacje w Siedlcach (1907-1914)*; M. Zalewski, *Zbiór portretów sarmackich na zamku w Liwie*; J. Kuligowski, *Liczebność ludności żydowskiej i aryjskiej z dzielnic getta żydowskiego w Siedlcach (stan z dn. 7 XI 1940 r.)*; K. Dybciak, *Reforma rolna w powiecie łukowskim*; nr 9: J. Kalaga, *Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Krzesku — Królowej Niwy*; J. Kazimierski, *Inwentarz majątności Kupiętyna, Ząbkowa, Przeździatki i miasta Sokolowa z 1621 roku*; J. Gardzińska, U. Głowacka-Maksymiuk, *Przyjęcie Najjaśniejszego Panna Stanisława Augusta... w Siedlcach 1783*; E. Kopówka, *Żydzi w Siedlcach do czasu I wojny światowej*; P. L. Maksymiuk, *Władze, ludność, gospodarka oraz kultura i oświata Siedlec w latach 1907-1914*; J. Kuligowski, *Sieć parafialna Kościoła prawosławnego na Podlasiu w latach 1918-1939*; J. Szczepański, *Spółceństwo siedleckie wobec wojny polsko-sowieckiej 1920 roku*; E. Salamacha, *Obóz Zjednoczenia Narodowego w prasie siedleckiej w latach 1937-1939*; K. Dybciak, *Przebudowa ustroju agrarnego w gminie Łuków w latach 1944-1950*.

⁶³ M. in.: T. Demidowicz, *Lokacja miasta Wohynia na prawie magdeburskim w XVI w.*; J. Flisiński, *Hrabstwo bialskie w pierwszej połowie XVIII w.*; G. Welik, *Ziemianstwo powiatu konstantynowskiego guberni siedleckiej w latach 1867-1914 — problemy gospodarcze*; A. Kopruckowniak, *Aktywność parcelacyjna Banku Włościańskiego w pow. bialskim (1899-1908)*; H. Mierzwiński, *Sytuacja ekonomiczna i społeczno-polityczna społeczeństwa potu-dniowego Podlasia i jego stosunek do wojny 1919-1920*; Z. Marciniak, *Życie szkolne bialskich gimnazjalistów*

wiera w większości materiały dotyczące dziejów ruchu ludowego na Podlasiu i został poświęcony 100-rocznicy powstania Stronnictwa Ludowego w Galicji⁶⁴. W końcowej fazie druku znajduje się tom IV czasopisma.

Sporo ciekawych materiałów historycznych (źródeł, wspomnień, relacji), opracowań i recenzji można znaleźć na łamach „Podlaskiego Kwartalnika Kulturalnego” (prace J. Cygana, T. Demidowicza, J. Flisińskiego, G. Michałowskiego, J. Maraśkiewicza i innych). Warto też wspomnieć, iż w leżącym na terenie historycznego Mazowsza a nie Podlasia Mińsku (ale w województwie siedleckim), miejscowi regionaliści przystąpili do wydawania „Rocznika Mińska Mazowieckiego”. Dotychczas ukazały się już trzy zeszyty⁶⁵.

Wyraźne ożywienie badań nad dziejami Podlasia w ostatnich latach, powiększająca się systematycznie liczba monografii, wydawnictw źródłowych, opracowań i przyczynków skłaniają do postawienia tezy o rosnącym zainteresowaniu przeszłością i historią własnego regionu. Pojawiło się wielu młodych historyków-regionalistów, nieźle przygotowanych warsztatowo i merytorycznie. Spore nadzieje należy wiązać z absolwentami Instytutu Historii WSR-P w Siedlcach (pierwsze magisteria w 1996 r.). Wyrażona powyżej pozytywna opinia nie zmienia jednak faktu, iż dzieje południowego Podlasia nadal nie posiadają zadowalającej historiografii. Brakuje monografii ogólnych — np. województwa podlaskiego w latach 1513-1795, powstań: kościuszkowskiego i listopadowego na Podlasiu, okupacji niemieckiej w latach 1915-1918, dokumentacji pochodu Armii Czerwonej po 17 IX 1939 r. Nie mają poważnych monografii takie miasta, jak: Biała Podlaska, Kałuszyn, Kodeń, Łosice, przestarzałe już są dzieje Janowa Podlaskiego, warto pokusić się o nową monografię Łukowa i Sokołowa Podlaskiego oraz Węgrowa po 1944 r. Niezbędnym dla regionalistów jest opracowanie *Podlaskiego Słownika Biograficznego*, a także projektowanego przed laty *Słownika geograficzno-historycznego Podlasia*. Nadal nie ma monografii prasy podlaskiej. ZWZ-AK na Podlasiu, jakkolwiek opisana w licznych publikacjach, posiada monografię tylko jednego obwodu (Sokołów Podlaski — Sęp, Proso). Nie ma monografii obóz narodowy, szczególnie silny i aktywny na Podlasiu po 1918 r., liczne luki zawiera historiografia diecezji siedleckiej. Listę niedostatków historiografii można by kontynuować. Historycy mają więc zapewnione zajęcie na długie jeszcze lata. Spore nadzieje należy wiązać także z dostępem do archiwów białoruskich, litewskich, rosyjskich i ukraińskich, a także archiwów służby bezpieczeństwa i polskiego MSW.

okresu międzywojennego na łamach czasopisma „Młodzież z Podlasia” (1922-1935); J. Gmitruk, *Wieś siedlecka i ruch ludowy w akcji pomocy jeńcom radzieckim w latach okupacji hitlerowskiej 1941-1944*; W. Więch-Tchórzewska, *Ogłoszenia władz okupacyjnych miasta i powiatu Biała Podlaska w latach II wojny światowej*; A. Kołodziejczyk, *Podlasie w pracach historycznych i publicystyce Józefa Łoskiego*; J. Geresz, *Tadeusz Kościuszko i jego spotkania z Podlasiem*.

⁶⁴ Zawiera m.in.: A. Kołodziejczyk, *Ruch ludowy w regionie białkopodlaskim w latach 1918-1939*; C. Miazga, *Od „Zarania” do „Wici” w powiecie Radzyń Podlaski*; U. Głowacka-Maksymiuk, *Chłopi regionu białkopodlaskiego w rewolucji 1905-1907*; R. Adamowicz, *Józef Pietruczuk (1903-1945)*; W. Karolak, *Pacyfikacja Tokar*; J. Bogdan, *W Suchożebrach — obozowe wspomnienia*; W. Danielak-Chomać, *Spoleczne wymiary sanktuariów kultowych na Podlasiu*; J. Flisiński, *Dawne miasteczka podlaskie: Dokudów, Łomazy i Wołhyń*; A. Kopruckowiak, *Działalność Banku Włościańskiego w pow. białskim w latach 1909-1915*; C. Wrębiak, *Twórczość Konstantego Skury z Komarna*.

⁶⁵ „Rocznik Mińska Mazowieckiego”, Mińsk Mazowiecki 1992-1993, z. 1; 1994, z. 2; 1996, z. 3.